

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Ioannis Ioviani Pontani. De Aspiratione Libri duo. Charon
Dialogus. Antonivs Dialogus. Activs Dialogus. Aegidivs
Dialogus. Asinvs Dialogus. De Sermone Libri Sex. Belli,
Qvod Ferdinandvs Senior ...**

Pontano, Giovanni Giovano

Venetiis, 1519

Ioannis Ioviani Pontani De Sermone Liber Tertivs.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12960

IOANNIS IOVIANI PONTANI
DE SERMONE LIBER
TERTIVS.

Vnde ductæ sint facetiæ, ac facetudo.

E Facetudine igitur dicturi, quam mediocritatem esse quandam primo libro ostendimus, ne a nobis ipsis descisse uideamur, ab origine quidē ipsa, nominisq; exordienmur deductione. Verbum ipsum Facio, unde Facetiæ ductæ sunt, apud prisca illos & Latinos, et Romanos homines i maxima fuit, frequentissimaq; usurpatione. Ita q; & pacem, & bellum, et fœdus, & inducias facere dixerunt, et delicias, & ludos, & nuptias, & conuiuia, & abortum, & domum, & templa, & porticum, & nomina, & id genus penē innumerabilia, In his autem & uerba facere, & uersus, & orationem, & iocos, Inde q; qui in conuiuijs, in consultationibus, in senatu, in concionibus uerba cum grauitate facerent, cumq; dignitate, & copia, Facundos dixere, & uirtutem eam Facundiam, ut iam diximus, quam Plautus (quo Romanam locupletaret linguam) etiam Facunditatem appellauit a faciunda uidelicet oratione. Qui uero in circulis, congressionibus, conuiuijs, communibusq; in sermonibus, ac consuetudinibus ad iocunditatem solum, animorumq; recreationem cum moderatione & gratia, Facetos, qui etiam dicta ipsa appellauere Facetias, habitū uero reliquere innominatum, quem nobis appellare tum Facetudinem, ac Facetiæ placuit, tum etiam Facetitatem.

Facetudinem uirtutem esse.

Virtutem autem hanc esse illud præcipue docet, quod in sermonibus, congressionibusq; in eundis, in habenda item oratione siue ad multos, siue ad paucos, popularibusq; in concionibus & laudamur ubi mediocritatem seruauerimus, & uituperamur, cum secus. Quod si mediocritas ea est, ut quidem est, inter duo uti extrema constituatur oportet. Quæ igitur ea sint, quærendum est diligentius. Nec mutus igitur opponetur faceto, quippe cum mutus non solum non facetus esse, uerum minime queat fari. Quæ è re nequaquam etiam opponi ei potest, qui ætate sit infans, cum hic ipse infans non sit locutione cassus, uerū adhuc inhabilis ad bene exacteq; loquendum. Itaq; neq; infantia aduersabitur facetudini. Parte ex alia multo ei minus aduersa erit loquaci-

tas, de qua supra est dictum. Quod uerbum in sermone ipso, ipsaq; in loquendi serie generalem quendam locum habet, magis quam in iocis, ac disterijs. Labitur enim in excessum non iocandi, uerum implicandi sermonis, blasterandæq; orationis gratia. Cum igitur circa iocos sermonisq; incunditatem ac leporem, arcæq; urbanitatem ac comitatem uersari facetum dicamus, si rusticitatem ei opposuerimus, parum fortasse rei ipsius significantiam adimplebimus. Cum rusticitas ipsa re etius opponatur urbanitati, ipsaq; urbanitas sit facetudinis siue pars quædam, siue species, sin illepiditatem, idem erit peccatum, quod illepiditas aduersa tantum est lepori, qui dictorum comes est, ac facetiarum. multo etiam minus opponenda illi est insuauitas, quippe cum suauitas ipsa in saporibus quoq; uersetur, inq; tactu, et risu, et gustatione, et a nobis libris quidem superioribus non pauca dicta sunt, e quibus indicari possit et quid queratur, et quale. Querimus enim (cui ad laborem hinc nati sumus, illinc ad relaxationem, cumq; iucunda sint nobis amica, tristia uero inimica ac permolesta) et quietem inter labores, ac cessationem, et a molestis, curisq; grauioribus relaxationem, quandamq; quasi uacuitatem. Cum igitur qui sint urbani, qui comes, lepidiq; qui item aut blandi, aut festiui, sit a nobis abunde ostensum, et quid, et quantum, et qua etiam uia differant inter se, nimirum genus aliquod esse oportet, quod ab his ipsis constituitur, ut quemadmodum contingit in auaritia, plures enim auarorum sunt species (quod cum de Liberalitate ageremus, planè aperuimus) sic illorum quoq; non una est consideratio, qui iocis utuntur, delectanturq; uerborum incunditate, ac lenocinijs. Itaq; qui omnes iocandi partes cum mediocritate fuerit consecutus, hunc quidem ut ab omni parte in hoc ipso genere absolutum, facetum esse uolumus, ut qui omnem complexus sit auaritiam, auarum. Quamquam et auaros, et facetos etiam dicimus, qui partem fuerint aliquam assecuti siue facetudinis, siue auaritiæ. Quippe cum et species insit generi, et genus mutuo in species distribuatur. Quod circa habitum ipsum quamuis nouo qdè, nò improprio, tamen nomine, uti superius explicatum est, appellandum ducimus. His autem hunc in modum expositis, pro nostra consuetudine, institutoq; ab ipsis tanquam incunabulis facetum instituemus, nihil omittentes eorum que conducere, remq; ad ipsam explanandam magis magisq; facere intellegantur.

De principiis, & causis uirtutis huius.

P rincipio res nostrae omnes posita sunt in motu. Motus autem ipse trahit nos ad agendum. Actio uero suapte natura est laboriosa. Causae uero quae ad agendum nos trahunt & utiles sunt, & uoluptatem praeseferunt, naturaliter enim & utilia appetuntur & iucunda. Itaque & utilia, & iucunda appetitionibus proposita sunt nostris. Et utilia quidem ipsa uix assequimur sine labore atque insudatione. Labor uero, actioque omnis cum non sit absque defatigatione, tum cessationem requirit, refocillationemque quasi quandam inter agendum, tum quietem postquam ad finem peruentum fuerit. Itaque & in progressionem rerum recreatio quaeritur, & in exitu quies. Recreationes autem ipsae, ac refocillationes, quietesque tum est rebus constant. ut cum euentus ipsi rerum felices sunt, atque est sententia, tum est uerbis, dictisque, cum ea iucunditate afferunt, ac delinitionem & dicendo, et audiendo, contra molestiam, tristitiam, maestitudinem, ubi & acerbata fuerint, & erummosa, animi quoque ipsum conscientia, Quod circa non est rebus solum, uerum etiam est dictis tum utilia manant, tum etiam iucunda. Manant autem est rebus utilia, ac iucunda, ut cum res ipsae fructum nobis afferunt, & cum profectu pariter iucunditatem, aut cum uoluptatem tantummodo. Manant item est dictis pariter, ut cum apud praetorem amicus nobis adest in causa apud iudicem, patrocinioque suo causam tuetur, paritque ex ea tum utile, tum iucundum. quid enim uictoria iucundius? sed nos hac in parte de iis tantum dictis, ac uerbis rationem habemus, quae communi in consuetudine, animorum relaxationem quaerunt, atque ab labore remissionem, ipsisque a molestis. Quod circa dictiones huiusmodi nostrae, quae in contrahenda uita, hominumque uersantur societate, aut rigidae ipsae sunt, rusticatae, acerbatae, nimisque agrestes, animosque ipsos & perturbant, & grauius etiam afficiunt, nedum ut recreatio ni aduersetur, quae naturaliter, & sponte nostra quaeritur, aut cum delectare illae quidem student, id potius agunt, ut iocandi mediocritate relicta, aut turpe, obscenumque aliquid, aut parum consideratum, atque ingratum eorum qui audiunt, auribus infundant, quod ruborem afferat, aut stomachum moueat, aut nos ad eius qui dicit, ac dictorum eius irrisionem, ac contemptum inducant. Virumque sane uitiosum, quippe cum agrestis ille, ac rigidus naturae ipsi aduersetur, quae cum relaxationem a labore quaerat, ipse contra molestis eam praegrauet. hic scurrilis, atque obscenus (cum honestas a natu-

ra, rationeque ab ipsa proposita nobis sit) & illam dictis suis foedet, et se dum iucundum exhibere debet ac gratum, ridiculum potius apud audientes efficiat, ac contemptibilem, cogitque auditorem civilibus praeditum moribus, atque ingenuum ad demittendum os, atque oculos in humum, ad auresque auertendas ob dictorum obscenitatem, dicentisque ipsius aut conuiciationem, aut impudentiam, garrulitatemque. Vtrinque enim ita peccatur, ut alter mediocritatem defugiat, alter illam praegrediat, cum indecentia, atque astantium irrisione. Et hunc qui de moribus scripsere, Scurram uocant, qui Graece est βωμολόχος, habitumque Scurritatem, illum uero alterum Rusticum, nam Graece est ἀρσιος, defectumque ipsum Rusticitatem. De quibus, deque habitu medio antequam dicimus, non temere pauca quaedam praefabimur, quae cogniti digna quidem sunt, atque in ipso explicandi ingressu iure suo edisserenda.

Conciliabula inter cives fieri aut utilis, aut iucundi gratia.

Quod homines igitur natura sunt ipsa sociabiles, atque in unum conueniunt, tuendae rei tum publicae, tum privatae gratia, hinc quoque tamen si de utilitate minime agitur, congregantur tamen una nunc pauca admodum, nunc complures, tum ut naturae ipsi morem gerant, ac rerum necessitati, tum ut susceptorum delinitionem laborum inueniant, ac molestiarum. Itaque conciliabula ipsa, conuentusque aliis utilitatis, aliis relaxationis tantum sunt gratia, quibus in ipsis ridiculari anti que queritur, sedationesque animorum, ac uitae difficilius recreatio, quam ei defatigationum ipsarum siue intermissio, siue soporatio quasi quaedam. His itaque siue conuentibus, ac conciliabulis, ciuiumque siue paucorum, siue multorum communioni et coetui, siue etiam conuictui, atque confessioni, propter refocillationem, iocata praeposita sunt, uerborumque relaxamenta, & privata quaedam (ut ita dixerim) spectacula, dictoriaque theatra lia. Oem autem et colloquendi, et congregandi, et dicendi siue affabilitatem, festiuitatemque, atque urbanitatem, siue comitatem, leporem, iucunditatemque quae in ipsis exerceatur, deque ipsis idem manet profuaturque ex dicendo ad iocata prorsus dictaque iocularia, atque ad facetias identidem referenda duamus.

Triplex esse iocandi genus.

Iocandi autem in eiusmodi tum conuiciationibus, tum coronis, triplex genus statuimus, & quod seruire, maximeque degenerans est, quales ser

uorū sunt ioci, qualis est affabilitas eo hominum genere digna, ut *Gymnasium* flagri salueto. Quid ais *custos carceris*. o' *catenarum* colone. o' *uirgarū lasciuia*. Et, Nū me illuc ducas ubi lapis lapidem terit? ubi uiuos homines mortui incurstant boues? Et, Vt miser est homo qui amat, imo uero hercle qui pendet multo miserior. Et, Noctem tuam, et uini cadum. Quorum quidem dictorum & Græcæ & Latine comædiæ sunt per plene, Et quod inter rusticos uer satur, urbanisq; à moribus alienos homines, siquidem horum iocis ac dictis ut alibi ruditas quædam inest, atq; ineptitudo, sic alibi illiberalitas ingenio uiro nullo modo digna. Vtq; ex *Casina* *Plauti* de promantur exempla, Dū gladium quero ne habeat, arripio capulum. sed cum cogito, non habuit gladium, nam esset frigidus, eloquere. at pudet. num radix fuit? non fuit. num cucumis. profecto hercle non fuit quicquam holerum, nisi quicquid erat calamitas profecto attingerat nunquam, ita quicquid erat, grande erat. singula dicta rus olent, & in ore illi, & in ore item matrone, quæ & ipsa rusticabatur iocandi gratia. At quod sequitur non caret illiberalitate, Illa haud uerbum facit, et sepiet ueste id qui estis, ubi illum saltum uideo obseptum, rogo ut alterum sinat adire. Quod dictum quamuis illiberalis, haud tamen illiberaliter expressum, sed uerbis quidem suis, ac rusticianis. Quale etiam & illud, Fundum alienum arat, familiarcm incultum deserit. Tertio autem generi liberalitas inest, ac suauitas illa honestæ iudicanditatis comes, tantumq; ab rusticitate remota, quantum rusticianis à moribus urbani absunt, tantumq; ab seruitute aliena, quantum ab ingenuitate atq; à libertate seruitus. Et huiusmodi quidē iocis materia sunt in quantum facetudo uer satur ut genus, tum ut species eiusdem, festiuitas, lepos, comitas, urbanitas, cuiq; ab affandi suauitate nomen est affabilitati.

In iocando adhibendum esse delectum.

Ipsa autem iocis nimirū alia senum sunt, alia iuuenum, alia eorū qui magistratū gerunt, pretioq; dignam personā, alia priuatorum, habentq; hæc ipsa ut fructus pomāq; sua quoq; tempora, sua etiā loca, nec caret auditorū consideratione ac consideratiū, nequaquam enim oīa omni aut tempore, aut loco, aut quacūq; in audientia, ac confessu decent. Ita q; nō digna solū esse debet dictu, uerū etiā auditu, quæq; neutiq; aut ridiculū faciāt dicentem, aut contemptibile, aut quæ molesta afficiāt auditore, cū ex iocis relaxatio queratur, minime uero tædiū, aut molestia.

Siquidem ipsis in confessionibus ac circulis, hominumque congregatione, quæ ad recreationem animorum, familiaremque ad affabilitatem fit, et loqui confessores ipsos usuenerit, et audire per uices quasi quædam. Is igitur a dicente delectus iocorum dictorumque habendus est, ut et suam tueatur, et astantium personam, nec non et ætatis, et temporis, et loci, et rerum ipsarum, ipsiusque ciuilitatis, in primis uero honesti, decorique ratio habeatur, ut (quod in epulis exigitur) nec inuisa sint iocata, nec nimis falsa, quæque nec ieiuna sint, ac macrescētia, neque crassa nimis, stomachoque prorsus in grata, namque ut ea conuicijs careant, ac maledicentia, abhorreantque ab inuehendo, hoc quoque ciuilibus et legibus et institutis cautum est, uindictæque nunc supplicij, nunc mulctæ. Quod quid est aliud, quam abuti uelle iocis? qui cum inuenti sint ad refocillationem, eos quis obsecro conuertat, nisi rixator quispiam, ad odia, similitates, contentiones, ac tumultus? Quæ quidem ipsa et tenenda et sequenda sunt faceto, perinde ut recta dicitur ratio, eiusque alumna prudentia, ut et quid, et quantum decet, et quomodo, et quo tempore, quoque item loco, et apud quos, quæque item alia delectum comitantur, ad hamissim (ut dicitur solet) cuncta perpendat, dirigatque ad normam.

De Altero extremo id est

Rusticitate.

His itaque explicatis primo de his dicendum uidetur, quæ in defectu uersantur, quem habitum rerum scriptores moralium Rusticitatem libenter appellauerunt, neque improprie sane, neque inconsiderate, cum teneritas ipsa iocandi ciuilibus admodum res sit, contra rusticorum hominum siue rigiditas, siue iocandi fuga atque horror, inhumanus ille quidem, ab omnique iucunditate auersus. Nam et homo ad risum sponte sua instinctus est atque ad iocum refocillationis gratia, perinde atque agendi gratia ad seueritatem, et laborem. Neque enim a Philosophantibus non et apte, et secundum naturam homo risibile animal est dicitur, quemadmodum et equus hinnibile, mugibile autem bos. Ad hæc quota laborum est susceptio, quæ non et quietem respectet, et antequam ad exitum qui ipse finis quidam est, peruenierit, et recreationem desideret, et intermissione quandam, per quam post ad laborem ipsum, susceptumque ad opus, resurgat robustior, nouatorque, quasi quidam ceptam iam resumat actionem.

A grestitatem potius quam Rusticitatem opponendam esse Facetudini.

Sed nesciam quomodo Rusticitas vim ipsam parum omnino implet, eaq; conuenientius Urbanitati opponitur, quæ species quædam est, quam Facetudini, quæ genus ipsum representat, ipsaq; Rusticitas in iocis uersari potius rusticis uidetur, perinde ut in urbanis Urbanitas, quam ut Facetie sit opponenda. Neminem tamen ab opinione sua, suaq; assententia deterrenuis, dum tamen æquo patiaturo animo Facetudini nos *A* grestitudinem opponere, ac Faceto *A* grestem, id quod Aristotelicum fortasse uerbum magis innuit, & Horatius è nostris, cum ait, Rusticitas *agrestis* et inconcinna, grauisq;. Ad rusticitatem enim addidit & *agrestem*, & inconcinnam, & grauem, ut *agrestem* dicens rigiditatis vim rusticitati adiungeret, & incultam, ac grauem *agrestitudinem* uocans declararet, qualis ipsa esset. Itaq; ut à forti fortitudo est deducta, sic ab *agresti* *agrestitudinem* deducentes hanc ipsam facetudini opponemus, Quæ ratione id efficitur, ut *agrestitudo* ipsa & rustica sit admodum & inconcinna, perq; quam grauis ac molesta. Perinde ut è regione facetudo est urbana admodum, & undiq; concinnata, eademq; perquam suavis & gratia. Quis enim inficias eat, rura qui inhabitent & colant, rusticos appellandos, perinde ut qui urbem incolant, urbanos? At *agri* cum à cultu humano plerumq; propter sinu uastitatem squalescant, magisq; à feris frequententur, quam ab hominibus, inde *agrestitas* ipsa feris si melior quam hominibus, & feras res Græci, ἀγρία uocant. Quo arcet *Agrestitudinem*, uel si fortasse magis te *Agrestitas* delectauerit, extremum alterum Facetudinis esse uolumus.

De *Agresti*, & *Agrestitudine*.

Agrestis autem proprium est uiri tum abhorreere à dicendis facetiis, atq; à iocando, tum etiam ab audiendis quæ cum incunditate dicantur. Quamobrem huiusmodi hominum consuetudines difficiles sunt, & parum gratae, uitq; eorum tristior, nec omnino sociabilis, ut uideantur cum natura ipsa parum consentire, quæ ut somnum dedit animalibus ad recreationem sensuum omnium, sic tribuit homini & locutionem, non ad utilitatem modo conciliationis, atque ad eam conseruandam, uerum etiam ad recreationem laborum ac

molestarum, quæ plurimæ contingunt in uita agenda, atq; in geren-
dis rebus. Est autem Agrestitatis ipsius comes ruditas quædam inca-
uilis ac male accepta, nec minus & morositas. Eiusmodi enim homi-
nes non modo circa iocos & dicta, uerum etiam circa consuetudines,
ac facta difficiles sunt, parûq; omnino accomodantes alijs, aut indul-
gentes, duri ipsi quidem, acerbi, inconditi, atq; ab omni genere urbani-
tatis alieni, ut ex omni ferè uitæ parte a greges sint iudicandi, Qui si
quando in dictum prorumpant aliquod (homines enim sunt, quibus
natura nec risum negauit, nec iocum) tamen si hæc in parte manca pror-
sus sunt, ac deficientes, eorum tamen dicta aut rusticana quidem erût,
incondita, rudia, aut maledica, conuictiosa, & tanquam a morositate
profecta, quæq; aut laessant, aut mordicent, aut ita sordescant ut ri-
sui habeantur, atq; contemptui.

De Fatuis, Insulsis, & Inconditis.

Horum quoq; sunt è numero qui tum Fatui dicuntur, tum Insulsi, quo-
rum quidem dicta non modo salem non habeant, uerum in eo defi-
ciant, ut risum nullo modo pariant, quæ ubi forte pepererint, id cau-
det non è dicendi suauitate, uerum ab insulsitate potius ipsa, quæ ri-
diculos illos reddat ac despicabiles. Insulsi autem, ac Fatui pene ydè
sunt, differunt tamen quod Insulforum sale quidem ioci careant,
cum falsi tamen ipsi esse cupiant, Fatuis uero natura ab ipsa pa-
rum concessum sit, id ipsum assequi posse, perinde ut holeribus qui
busdam, quibus negatum est condimentum accipere, quod quamuis
nonnunquam accipiant, nihilominus incondita tunc quoq; appa-
reant, unde & ydem inconditi dicuntur, quando incondita, atque
insulsa absq; sapore sunt.

De Ineptis.

His adiungit licet etiam Ineptos quosdam, quorum tamen dicta forsân
ipsa per se delectarent, sunt tamen parum apte inconcinniterq; aut
sine delectu pronuntiata. Sed inepti nomen ad multa ac diuersa per-
tinet, nam & risus, & gestus, & uestitus ineptus dicitur, ne dum ut
ineptus aut sermo dicatur, aut iocus. Hi autem ipsi quod neq; in dicen-
do, neque in iocando, aut tempus, aut locum, aut dignitatem ser-
uant suam, Inepti inde uocati, ex eo etiam inepti pictores, Poëtæ
item inepti qui dignitatem minime suam retineant in pingendo,
ac describendo. Itaque ineptitudo neutiq; dictorum est ac iocorum
tantum,

tantum, uerum ad plura refertur ac diuersa. Quo fit, ut in utendis quoq; iocis ridicularibusq; qui à dignitate discedunt, ac persona, ipsiq; ab decoro, ac tum à rerum, ac temporum, tum uero à locorum, atq; audientium delectu, observationeq; et ipsi inepi dicantur, quid enim uetat rem eandem alias ob causas aliam atq; aliam habere rationem?

De Triuialitate.

Nam neq; ruditas solum in hoc uersatur uitio, neq; tantum rigiditas, fastiditas, insulsitasq; sed Triuialitas quoq; quaedam, eaq; non in ridicularibus modo, uerum etiam in serijs ac grauibus rebus. Existit autem Triuialitas circa popularia, & peruulgata quaedam, eaq; etiam sordida. Itaq; & apud doctos homines, et uersatos inter urbis atq; aulæ mores, ridiculo q; eiusmodi sunt, habentur, ac despicantur. Sunt enim eorum dicta non modo frigida, sententiæq; penè aniles, uerum etiam ræcentes, et penè dixerim, marcidæ. sunt ex his quoq; qui dum iocari student, ruptare eos uerba potius dicat, foetereq; illorum dicta, ac confabulationes, quod tamen uitium nunc ad rusticitatem quidem referre possis, nunc uero ad scurrilitatem. Sed scurræ id ipsum & que ritant, & affectant, ut uidemus histriones in comædijs. Labuntur enim uolentes ad excessum, cum rustici quandoq; studeant ipsi quidē uelle iocari, uerum ita in hoc deficiunt, ut ruptare eos dicat magis quàm iocari. habent tamen & hi aliquando auditores sui studiosos. Quo circa Horatius propter tempora (ut arbitror) & aulam illam Augusti, ridet quaedam apud Plautum, quæ frigida tunc haberentur forsân et ruptatilia. Sed nos dum uitia, defectusq; hac in parte diligentius exquirimus, nimij fortasse sumus. Quo circa qualis hic ipse habitus sit, quales qui eo sint præditi, hæcenus explicatum sit. Hinc ad diuersum, & huic contrarium uitium, quod de excessu profluit, transeamus.

De altero extremo, hoc est

Scurrilitate.

Scurrilitatem eam maiores nostri (ut dictum est) uocauerunt, & qui ita sit affectus, scurræ. Atq; hic quidem nequaquam accusandus uideatur, quia delectare dictis suis ac iocis confessores studeat, et tanquam recreare à curis ac sollicitudinibus, uerum ex eo quod nec modum in ijs retinet, nec mensuram, dumq; iocari queat, ac risum mouere, hinc

honestatis modestiæq; digreditur è uia, illinc uellicat astantes, ac mo-
 lesta afficit, et perturbat potius quàm delectet, aut recreet, ut finis eius
 nequaquam sit rescollare facti, ac iucundis dictis, sed quouis modo
 risum mouere, dumq; delectet, parum omnino curat alios lacessere
 ac suggillare. Itaq; facetudinis è curriculo digressus, ac decori ipsius
 delectusq; de quo paulo est ante dictum oblitus delabitur ad osceni-
 tatem, dicacitatem, spurcitiã. Siquidẽ scurrarum ipsorum non una
 est species, de quibus sigillatim ordineq; dicemus suo. Cum enim ipsi
 à iocandi, ac dicendi excessu rapiantur, huic uni tantum student, &
 alij quidem relicta prorsus mediocritate, decoriq; ipsius, ac temporis,
 lociq; & item personæ immemores id tantum querunt, ut & uide-
 antur, & iudicentur faceti, in quo (ut dixi) nihil omnino pensi ha-
 bentes, uanitate quadam ducti nomen uix ipsi suum, ac certum ha-
 bent, Alij q; uideri uelint tum oblectare, tum etiam uellicare, ac mor-
 dicus petere, siue ultioni studentes, siue ut maledicant, molesti amq; in-
 generent, cum natura sint ab ipsa incomedantes, siue ut inde timean-
 tur, lucrumq; ex eo referant, & hi quidem Dicaces, uitiumq; ipsum
 Dicacitas, Alij uero q; nequaquam molesti uideri, aut mordaces uelint,
 nec quo oblectent per se, uerum dum placent, fructum ut inde ali-
 quem referant, hiq; Arrisores appellari fortasse possunt, cum uultu
 quàm uerbis ut placeant magis dent operam, uitium autem ipsum
 Arrisio. Alij contra, his ut displiceant, illis ut placeant, alijs ut gra-
 tificentur, alios ut derideant, summo contendunt studio, hiq; Deriso-
 res, & habitus ipse Derisio iure suo uocabitur. Sunt quibus curæ sit
 Oscenitas, hoc est dicta parum modesta. eaque nec uerecunda,
 nec proba, quæque impudentiam præ se ferant, & à modestis
 auditoribus non sine rubore audiantur, oculorumq; demissione, cū
 uerba ipsa sint oscena, ac res ipsæ sæpenumero osceniores. Quod ui-
 tium ab Oscis idest antiquissimis Capaniæ populis manasse uolunt,
 unde hodie quoq; uindemiæ temporibus hoc ipsum uitium, ipsaq;
 oscenitas regnare apud Campanos uidetur. Quosdam non tantum
 oscena, uerū etiam spurca capiunt, estq; eorū studiū spurcari, hoc est
 impuris & iocis & dictis diffuere, ut non iucunditas eos moueat,
 sed turpitudine potius ipsa tum rerum, tum uerborum intemperata ac
 deformis explicatio. ipsi spurca uocati, uitiumq; ipsum Spurcitiã. His
 accedunt maligni quidam, naturaq; etiam ab ipsa ad maledicendum
 proclines, ad detrahendūq; habitu atq; exercitatione confirmati, quo-
 rum dicta non pungant modo, uerum & urant, & pustulas indu-
 cunt, atq; carcinomata, nec citreant aut ueneno, aut aperta petulant.

tiā, morsibusq; uiperinis. Videbuntur autem hi ipsi duplici for-
tasse appellatione usurpandi, alteriq; Petulantes, alteri uero Am-
pullofi, ut Petulantes magis declinent ad oscenitatem, atq; intempe-
rantiam, Ampullofi ad maledicentiam, ac detractionem, quorū dicta
ueteri Ampullas nominarunt. Erit autem alterius habitus Petu-
lantia, alterius nomen Ampullofitas, utrunq; à natura ipsa rei du-
ctum. Hæc autem ferè scurrarum uidentur esse genera, quorum de-
formatissimi quidem sunt qui apud principum mensas, inq; domi-
nantium aulis uersantur, non modo rei familiaris ampliandæ gra-
tia, quod tolerabilis quidem uideatur, uerum ut uentri satisficiant
atq; ebrietati, hiq; facile quidem in omnem turpitudinem dilabantur
gulæ ac uentris studio, Græco nomine nunc Parasiti uocati, nunc Sy-
cophantæ, uerumq; ipsum Parasitatio, ac Sycophantia.

Longius distare à medio A grestem,
quàm Scurram.

Abest autem A grestis à mediocritate, multo quidem quàm Scurra lon-
gius, quod huic modus tantum deest, ac mensura, illa quidem quæ
mediocritatem gignit, quam ubi sectari uoluerint, atque ad illam re-
gredi, facile ipse quidem factus erit. At a grestis ex omni profecto
parte adeo deficiens est, ut nullo pacto accedere ad mediocritatem que-
at, aut illam assequi, quippe cui omnia simul desint. Inter hæc igitur
uita uirtus ipsa, de qua loquimur, sic constituta est, ut alterum illum
qui a grestis dicitur, ab se repellat tanquam fugientem à medio, quiq;
reuoctari ad illud aut nullo modo possit, aut sit omnino difficillimum,
alterum uero ut scurram, oscenum, spurcum ad se se reuoctet, per-
inde ut logus à signis digressum, ipsaq; ab mediocritate, quam circa
uirtutem quidem omnem uersari moralem, uel mediocritatem ipsam
potius uirtutem esse satis inter omnes constat, qui recte quidem phi-
sophati sunt.

De Facetis.

Est igitur Faceti hominis proprium in dictis, factisq; in serijs ac iocis, in
dicendo atq; audiendo quæ ad recreationem spectent, animorumq; re-
laxatione, in conuictibus, confessionibusq; atq; in congressibus, ipsiq;
in circulis, atq; hominū coronis, colloctionibusq; mediocritatem sequi,
è qua id assequitur, ut facetus ipse iure suo et sit et habeatur, eoq; sese

uestiat habitu, quam Facetudinem uocari diximus, quo de habitu ipse sibi nomen desumat, ut qui sub Cæsare siue eques, siue pedes militarit, miles dictus est Cæsarianus, qui sub Pompeio Pompeianus, aut sub Mario, Syllaue, siue Marianus, siue Syllanus. Habitus enim ipse ipsaq; insignia militem quidem ostendunt, cuius uidelicet sit factionis, in agendo uero actiones ipsæ ciuilem atq; urbanum hominem, Nam & ioculatio, & dictorum familiaris iucundaq; inuicem usurpationes quidem sunt, moresq; et ipsæ nostros determinant, ut a facietis dictis, iocisq; suauioribus dicamur faceti, a scurrilibus scurræ, ab agrestibus agrestes, perinde ut a nimio pecuniæ studio, atq; habendi cupiditate auari, ab usu mediocri, & recto liberales, ab diffuentia uero, ac dissipatione diffuentes, atq; effusi. Facetorum igitur hominum ea est mediocritas, ut delectû, de quo diximus, cum primus seruent. Seruabunt autem illum, si personæ propriæ, auditorumq; loci item, ac temporis dignitatem retinuerint, ut neque in dicendo, iocandoq; proceres fuerint, petulantes, immodica, intempestui, osceni, spurci, ampullosi, neq; in audiendo aut detestabuntur iucunde ac concinne dicta, aut aures auertent a lepide atq; urbane pronuntiatis, Vtq; dum mediocritatem assequi ipsam nequeunt, ne rustificentur, ne ue efficiatur insulsi, rancidi, hircosi, quorum etiam dicta culinam oleant.

De dictorum, iocorumq;
diuersitate.

Ipsa autem dicta ac iocata quæ ad relaxationem pertinent (ut generaliter de ijs loquamur) nequaquam uniusmodi quidem sunt, licet ad resollationem curarum spectent ac quietem. Si quidem alia sponte sua, atq; ex tempore profluunt, alia tanquam prouocata, atq; excita extrinsecus in responsionibus sunt posita. ut cum Gn. Pompeius false, aculeateq; (sicuti ante diximus) interrogauit, Vbi gener est tuus Cicero? non minus argute, ac morsiculate ab illo responsum est, Vbi & socer est Pompei tuus. Eiusdem est generis responsum ab homine red ditum uiatore nec agreste, nec illepidum, falsum tamen, Cum enim offenso pede ad lapidem crus fregisset, imploraretq; opem a prætereuntibus, respondissetq; ex illis maior natu quispiam, deus tibi ipse & opem et suppetias ferat, Tû ille subdidit. Nec dei, nec coelitem cuiuspiam è numero auxilium peto, hominis tantum hac prætereuntis peto. Vtriusq; autem generis diuersæ admodum sunt species, quippe cum dicta ipsa alia sub increpationis speciem risum moueant, quale

ueant, quale Plautinum illud, Iste quidem gradus subcretus est cri-
bro pollinario. Itemq; victis cochleam tarditudine, Alia quæ e diffi-
cultate peragendæ rei, ac frustratione deliniant auditorem, quale il-
lud, Himbrem in cribrum geras. Aut quæ ex annominatione. ut,
Ecquid is homo scitus est? plebscitum non æque est scitum. et, Hic equus
non in arcem, uerum in arcem faciet impetum. Paulus Marchesius
Neapolitanus, clari nominis Iurisconsultus cum audiret notum sibi
hominem, quiq; breui patrimonio omne dissipasset, ad diuortium
ab uxore cõpelli, quod is (ut erat rei ueneræ inhabilis) post aliquot
annos matrimonium non consumasset, Mirum inquit, cur matrimo-
nium non consumarit, qui patrimonium tam cito consumpserit. Sunt
quæ ab probrositate pariant iucunditatem, quale hoc, Noctu in uigi-
liam quando ibas miles, tum tu ibas simul, conueniebat ne in uaginã
tuam machera militis? Aut a cauillatione. ut, Cistella hic mihi ado-
lescens. euolauit. In cauea latam oportuit. Aut ab illusionem, ut cum ille
dixisset, Vox ad auris aduolauit, tum alter, Næ ego infelix fui, qui
non alas interuelli. Volucrum uocem gesto. Interdum ex perplexitate
uerborum. ut, Non ex uxore natam uxoris filiam. Alibi ex retorsione
maledicti. ut, Ve tibi. hoc testamento seruitus legat tibi. & retorsit ma-
ledictum, & testatorum usus est similitudine ac uerbis. et, Eos asinos
prædicas uetulos, claudos, quibus subritæ ad foemina iam erant un-
gula. ipsos qui tibi subuectabant rure uirgas ulmeas. Nonnunquam
ex uerborum nouitate. ut, Quid istæ quæ uesti quotannis nomina in-
ueniunt noua. tunicam rallam, tunicam spissam, linteolum casticum,
indusitum, patagiatum, calthulam, aut croculam supparum, aut sub-
miniam ricam, basilicum, aut exoticum cunatile, aut plumatile, ceri-
num aut gerrinum, gerræ maximæ. anni quoq; ademptum est nomen.
uocant Laconicum. Iucundissima sanè tum effectio nominum, tum in-
nouatio muliebrium uestimentorum, ex ore præsertim serui subdoli,
ac ueteratoris. Aliquando ex cautione. ut, Caue sis cum filia mea copu-
lari hanc, diuertunt mores uirginis longe a lupa, Aut ex contemp-
tu, atq; aspernatione. ut, Hæc negat tuam esse matrem. ne suat, si nõ uult,
equidem hac inuita tamen ero matris filia.

De locis unde ducuntur dicta, ac facetiæ.

Habent igitur ridicularia, quæq; dicta uocantur, ac Facetiæ locos suos,
unde deducantur, quemadmodum & argumenta apud Dialecticos,
in quibus ostendendis si aliquantum uersabimur (nam ut omnia colli-

gamus esset profecto laboris magis affectati, quam necessarij) uide-
 bitur fortasse non omnino alienum, praesertim cum a maioribus na-
 stris pars haec non fuerit omnino neglecta. Puer Florentinus et ar-
 gutus & perurbanus adductus ante sacerdotem Cardinalem iocan-
 di gratia, multa cum facete admodum, nec minus etiam scite dixisse,
 sacerdosq; ipse ad amicum qui a stabat conuersus susurrasset, hu-
 iusmodi pueros consuisse ubi ad aetatem peruenissent robustiorem, in-
 genio subcrassescere. Naë inquit o' bone Cardinalis puerulum te oportet
 scitum fuisse admodum. Dictum itaq; in se puer in sacerdotem
 rotorisit, magna cum auditorum hilaritate & risu. Est apud Plau-
 tum dictum & salsum, & bene argutum. Prodigum te fuisse oportet
 in adolescentia, quia senecta aetate mendicis malum. Locus hic
 ipse quidem in ipsa rerum natura constitutus est. Siquidem initio qui
 sunt prodigi, necesse est eos effusa prodigenter pecunia, tandem egere.
 Antonius Panhormita suavis admodum uir interrogatus ad rem uxori-
 am iucunde concorditerq; agendam, quibus nam maxime opus esse
 duceret? sumpto argumento a frequentia molestiarum, ac magnitudi-
 dine, quae in uita contingerent coniugali, duobus tantum opus esse
 respondit, uir ut aurium surditate teneretur, uxor uero ut oculis
 esset caepa. ne altera uidelicet inspiceret quae a marito intemperan-
 ter fierent plurima, alter ne audiret obgannientem assiduo domi
 uxorem. Nicolaus Porcinarius praetor admodum seuerus iriscum tor-
 sisset eadem de causa reos, adductusq; esset quartus ad funem, interro-
 gavit, quo is esset nomine, respondit illico reus, sibi nomen esse Sexto-
 decimo. Demiratus Nicolaus raritatem cum esset nominis, subdidit
 ille, A' re ipsa, rei q; ipsius euentu nomen mihi hoc obtingit praetor,
 nam cum tres illi quaternatim, hoc est duodecies funiculo ante me con-
 torti sint, nimiru sextadecima mihi tortura sortito obuicuit. Quo qdē
 dicto delectatus ille, a supplicio temperauit. Et facete & extempora-
 liter sumptus est iocandi locus ab enumeratione torturarum, quae posset
 & animum mouere, & iram temperare. Puella & modesta, &
 catula cum ab muliere quadam iracunda atq; annosa non solum ama-
 ris, uerum etiam impudentibus incessetur dictis, Quando in-
 quit (ut uideo) abundas annis mulier, pudorisq; eagna es admodum,
 te hortor ut huiusce sumas aliquid alicunde mutuum. Locus sumptus a
 consuetudine eorum, qui cum pecuniae egeant, illam sumunt mutua.
 Homuntio & dicatulus ipse quidem, & coronis assuetus, in gressus do-
 mum conspicitur uxorem amatori implexam, cuius ex humeris nuda-
 ta cruscula, pedes autem calceolati dependerent. Tum ille O' mea in-

quit uxorcula, ut benefacis, ut rei familiari utiliter consulis, hac enim
 ratione toto anno ne par quidem calceolorum ipsa conteres, nulliq; rei
 futura est tibi necessaria sutoris opera. Et huius quidem ioci sedes in
 utilitate collocata est. Consentinus cuius callidus admodum, ac uersu-
 tus questus est apud equitum praefectum, surreptam sibi noctu fuisse
 equam, quam clam quidem praefectus ipse surripi iussisset. Resposum
 est illi a praefecto, atq; imperatum, ut in ea conquirenda nihil omitte-
 retur diligentiae & operae. ceterum quo illa clam extra oppidum in-
 cognita alio traduceretur, & freno instrui, & phaleris ornari splen-
 didioribus eam iussit. quae cum paulum modo extra portam processis-
 set, caenosumq; incidisset in locum, corruit, resupinato corpore, cog-
 nitq; est a domino, qui illic forte obseruabat. Is itaq; comparatis statim
 subligaculis, quas (ni fallor) hodie bracas uocant, statim ad praefectum
 rediens, Ego inquit heri & precatoris personam apud te, & supplicis
 gessi, hodie uero & adiutor aduenio, & consiliarius. Eam tibi subliga-
 cula, quibus uti posthac tuto poteris ad equas a furtis uindicandas, se-
 xumq; obtegendum. Dicit huius sedem constitutam esse in instrumento
 & ornatu parum idoneo quis non uidet, praetoriq; in turpitudine?
 Ludouicus Galliae Rex Caroli eius pater, qui paucis ante annis regnum
 Neapolitanum armis occupauit, filiam collocauerat Aureliensi Ludo-
 uico. Ea cum deformis esset, ac parum uenusta, atq; patre coram for-
 ma eius a uiro praeter modum commendaretur, sensit socer inesse ge-
 neri uerbis spicula, quae quo retunderet, ab obliquo gladij aciem obie-
 cit. Et hoc inquit laudibus istis adice, uxorem tuam pudicissimae esse
 matris filiam. Erat enim constans opinio, Aureliensis matrem paru-
 pudice se se habuisse, quippe quae priore uiro mortuo, familiari eius
 nupsisset, qui cum uiuo illo se se immiscuerat. Meis e tribulibus qui-
 spiam abunde comis, cum hospes uociferantem diutius uxorem eius,
 rixantemq; cum ancillis parum aequae ferret, conuersus ipse ad hospitem,
 Ecqua inquit amice impatientia est tua? duos & triginta annos
 huius clamores diesq; ac noctes aequissime ipse perfero, tu uero ne de-
 ieculae quidem sextantem ferre eam poteris? quo dicto et hospitem leniit,
 & uxorem ab ira ad risum conuertit. Quae iocandi occasio ab incu-
 satione sumpta e, atq; ab exemplo. Diuerterat aliqui familiaris quidam meus
 peregre iter facies ad meritorea. apposita est ei coena ois e parte holito-
 ria, uinum item dilutissimum, omnia demum administrata parissime.
 postquam autem coenauit, iussit uocari ad se medicum ad mercedem
 capiendam. igitur caupo cum respondisset, Ecquid (malum) in uiculo
 maxime a gressu medicum requiris? Ibi ille, Num ne o bone, te te

ipsum ignoras? quo sit igitur merces operæ suæ par, medici pretium accipe, non cauponis, quando ut ægrotum me pauidisti in coenula. Ab irrisione & contemptu deductum est dictum. Eiusdem est generis quod subijcio. Homo Hispanus uasto admodum, nedum procero corpore, prætereuntem nanulum irridebat, conuersus itaq; ad eum nanulus percontatur, quo ipse esset nomine. Cum respondisset, Rodoricillo sibi nomen parentes fecisse, Tum ore quàm maxime propto nanulus, Atqui inquit parentes istos tuos maxime omnium mendicos fuisse oportet, qui in tanta nominum copia, in te appellitando tanta inopia laborauerint. Subdiderim & aliud non iniucundum, ex eodem fonte. Diu uerterat ad meritoriam Pyrrhniculus Vasco, atq; apposita mensa anaticulum uersabat in lancibus, perbelle unctum, atq; halliatum. Ingre ditur repente ad illum uiator Hispanus, iniectisq; in anaticulum oculis, potes inquit o' amice aduenientem comiter amicum accipere. Ibi tum Pyrrhniculus quo nomine ipse esset, exquirir. Audenter ille, ac iactabundus, Alopantius inquit Ausmarchides Hiberoneus Alorchides. Pape tum Pyrrhniculus, quatuor ne auicula hæc heroibus, et quidem Hispanis? absit iniuria. ea Pyrrhniculo satis est uni. minutos enim decent minuta. Idem hic, de quo dixi, familiaris aliquando per egre proficiscens i cubile incidit, ab amicibus simul, plurimiq; a pulice in seffum. Itaq; ubi paulum modo quieuisset, excitatus ab illorum aculeatissimis demorsu oculis, euocato caupone petijt falcem sibi ab eo afferri. Cum ille quam ad rem opus ea esset, percontaretur. qua inquit excidam senticetum, quod mihi nocte hac excidendum locasti. Sentes, & spinas ad amices transtulit ac publices, cubile autem ad senticetum. Alphosus Hispaniæ citerioris, itemq; Neapolitanorum Rex uenationi cum esset admodum deditus, percontareturq; Antonium Panhornitam sciscitabundus, qui Neapoli essent nobiles uiri uenandi studiosi, si qui item scriptores de natura canum aliquid prodidissent. Næ tu inquit Rex ad latus habes rerum harum omnium prudentissimum uirum, ne alium de querites, quippe qui annos supra quadraginta cum hoc genere animalium sit ita conuersatus, ut noctis quoq; ipsas cum canicula cubitauerit. hic tibi & canum naturas describet, & illorum instituendorum artes. Erat autem is eques Neapolitanus, quæ honoris gratia ne nominauerim. Cumq; his dictis surrisisset, Antonius indicauit sub canicula nomine uxorem illius significari, mulierum omnium clamosissimam, pariter ac rabiosissimam. Quod dictum & Alphosum, & qui circum stabant omnes maximum in risum, extemporaliitate ipsa promouit, ut illic per iocum ac festiuitatem, enar-

rata fuerit historia, coniugalis siue uitae, siue captiuitatis. Obuersa-
batur ante oculos Ludouico Pontano, sui temporis Iuriscōsultorū prae-
stantissimo litigator mirifice importunus, cui & nasus esset simor,
& barba admodum promissa, & hispida. Cum hic igitur Ludoui-
cum salutasset, ac de more percontatus esset, ut ualeret ipse, ac fami-
liae ut salui essent, quos amaret domestici? canes illi duos uenaticos,
egregie etiam phaleratos, ac copulatum iunctos dono dedit. Ad ea
Ludouicus, & recte ualere suos omnes respondit, & gratias egit de
canibus, ac statim ore quā maxime reudenti, Tu uero inquit mi-
hirquicule, ut pacate, ut salubriter tuo cum grege? qui lupis illum,
abductis canibus, incustoditum reliqueris. Vides quā belle, quā
urbane in barbam ac nares iocatus sit, atq; in gregem destitutum. Fe-
dericus Rex Neapolitanorum usus est magistro epistolarum, uiq; ho-
die dicunt, Secretario Viho Pisanello. Is erat capillo crispo, qua-
lis Aethiopibus esse solet. Forte inter Federicum & Prosperum Co-
lumnā exercitus eius ducem sermo inciderat de hominum applica-
tionibus, naturaeq; ipsius signis quibusdam, eorumq; obseruatione.
Cumq; in referendis illis Federicus dixisset, fieri uix posse, cui cri-
spus erat capillus, quin idem aut musicus esset, aut deprauata ac pa-
rum constanti mente, Tum Prosper, per Christum inquit o' Rex, Vi-
thulus hic quidem tuus haudquaquam musicus est. Argute admodū,
atq; aculeate nanq; ex aduersatione sequebatur, laborare illum men-
tis infirmitate, ac peruersitate animi. Valentinum scortillum effi-
ctim cum amaretur ab adolescente parum pecunioso, peteretq; ille
ab ea noctem, praesensq; deesset pecunia, ac noctis pretium, de
quo fidei suae tamen ut staret rogabat in triduum persoluendo. Tum
ea nudato femore, an tibi inquit mercimonium hoc uideatur fidei
tantum accredendum? Ibi adolescens, nudato è uagina sua capulo,
confestim subdidit, Num nam mercatori huic fides adhibenda non è
sua? Iocū huius sedes in translatione collocata est a mercatoribus sum-
pta, innititurq; consimilitudini. Rodoricus Carrasius (ut sunt ple-
riq; Valentini ciues tum senes, tum iuuenes amoribus dediti ac deli-
tijs) licet octogenarius iam, exercebat se se ad tibiā. praeteriens
ante eius fores Rebolleta, homo cum primis suauis ac facetus, Quis
inquit o' pueri hic ad choreas instituitur? Cum respondissent, Rodo-
ricum dare operam choralistio. Nae inquit Rodoricus nuntium ab or-
co accepit, ludos apud manes apparari, ac festos dies. Dicendi ac
ridendi argumentum omne ab annositate ductum. Quibus igitur è
locis dicta ipsa deducantur, quibusq; in sedibus collocata sint, ex ijs

quæ dicta sunt, facile est intelligere. Perinde autem ut natura ipsa
 terræ agrorumq; diuersitatem ingenerat sicut ac saporum, sic loco-
 rum quoq; positura nunc disteriorum acumen gignit, nunc salnitatem
 aut leporem, alias autem aliis atq; aliis tum incunditatis condimen-
 tum, tum iocandi uoluptatem ac delicias, neq; unius quidem aut
 generis, aut modi. Iam dudum (inquit ille apud Plautum) sputo
 sanguinem. Refertur ei statim a collocatore. Resmam ex melle Ae-
 gyptiam uorato. Item alibi, Dic mihi, solent ne tibi oculi unquã
 duri fieri? Quid? tu locustam esse censes homo ignauissime? Quid
 his ridiculosius? Quid illo autem lepidius? Is odos demissis pedibus
 in coelum uolat. Eum in odorem coenat Iupiter quotidie. Olor de-
 missis pedibus? peccavi insciens, quia demissis naribus uolui dicere.
 Quid hoc quàm est populare, ac simplex. Hæ oues uolunt uos.
 prodigum hoc quidem est, humana cum nos uoce appellant oues.
 Contra quid illo argutius? Quin fles? Pumiceos oculos habes. Et ali-
 bi, Genus nostrum semper siccoculum fuit. Nonne & illud suauis-
 simum? Hodie me in ludum recepi literarium. ternas scio iam.
 Quid ternas? Amo. Et illa quoq; cum primis ad risum alliciunt.
 Quisquis homo huc uenerit, pugnos edat. Apage non placet
 me hoc noctis esse, coenauit modo. Et, Gestunt pugni mihi. Si in
 me exerciturus, quæso in parietem ut primum domes. Item Amphi-
 tryo redire ad naues melius est nos. qua gratia? quia domi nemo
 daturus est prandium aduenientibus. Qui tibi nunc istud in mentem
 uenit? Quia enim sero aduenimus. Qui? quod Alcmenam ante oculos
 stare saturam intelligo. Itaq; pro natura locorum unde ducuntur, di-
 steria ipsa qualitatem sortiuntur, ac saporem. Ipse autem sedes con-
 stitutæ sunt tum in rebus, tum in uerbis. In uerbis, quale hoc, ut ualẽ
 tula est, penè me exposuit cubito. Cubitum ergo ire uult. Et, Num me-
 dicus quæso es? Imo aedepol una litera plusquam medicus. Et, A due-
 nisti audaciæ columen consutis dolis. Imo consutis tunicis aduenio, non
 dolis. In rebus, ut, Si neq; hic, neq; Acheronti sum, ubi sum nusquam
 gentium? Item, Ait se obligasse crus fractum Aesculapio, Apollini
 autem brachium. Nunc cogito utrum me dicam ducere medicum, an fa-
 brum? Et, Non placet mihi coena quæ bilem mouet. Quid quod loci
 quidam constant ipsi quidem è rebus ac uerbis una immixtis. Quale
 est hoc, Credo alium in aliam belluam hominem uortier. Ille in colu-
 bam credo leno uortitur, nam in columbari collu haud multo post erit.
 Pro locis igitur, proq; rebus, ac uerbis dicta ipsa succulenta sunt. hinc
 alia (ut dictum est) salem habent, alia leporem, alia aut mordicant.

aut uellicant, quædam uero titillant. alia prima fronte risum mouent, alia diutius uersata relinquunt in animo sedationem quasi quandam. Sunt quæ ruborem afferant, quæ contra animum erigant, aut moneant, aut dehortentur. De quibus singulis uelle minutatim differere, licet supernuacaneum uideatur, cum eorum admonuisse satis quidem uideri possit, Tamen si aliquantum etiam in ijs uersabimur, nec tibi quidem, nec si qui forte alij rerum harum lectores futuri sunt, ingratum fore arbitramur. Illud tamen satis liquet, in uerborum concannitate ac uii plurimum quidem repositum esse siue ad delectandum, molestiasq; lepore tantum ipso sedandas, siue ad uulnerandū, saleq; illinedas plagas, siue ad retorquenda iacula, relinquendamue suspicionem absconditi risus ac ioci, notæ uel pudendæ in cicatrices inurendas, tum mentis ipsius clam quidē crucianda acerrimos morsus, torturasq; grauissimas.

De Valerij Martialis Poëtæ dictis.

Valerius Martialis artificiosissimus epigrammatum scriptor ita in ijs quidem iocatus est, ut frequentius carpat, quàm delectet, tamen si de morsione ipsa delectatio quoq; paritur. Ad hæc dictis eius partim occultissima quædam insunt spicula, partim uerba quæ non solum a faceto sint aliena, uerum aut obscena ipsa admodum, scurriliq; aut maxime ampullosa & acida, quod quidem Hispanicum est, Nam et si Hispani cum primis sunt facetiarum studiosi, tamen si populares respexeris ac plebeios gentis eius homines, inuenies eorum iocos non tam propendere in lusum, ac delicias, quàm in submorsiones, magisq; spectare in inuectiuas, & subsannationes, quàm in risum, uoluptatemq; è iucunditate conceptam, quæ in facietis uiris tenerrima quidē est. Sunt tamen dicta eius in uniuersum arguta, subtiliterq; conquisita. abstruse sententiæ, eademq; raræ, salsæ, aculeatæ. inuentio uero maxime acuta. uerba autem præcipue accommodata, quæq; non prima tantum facie, atq; in ipso explicatu lectorem alliciant, atq; auditorem, uerum quæ in eius animo relinquunt tacitam quandam quasi subtitillationem. Nihilominus in ijs non pauca quidem animaduertitas, quæ digna prorsus sint facietis, ac temperatis quibus, retineantq; decorum illud, quod uirtutis huius, de qua præcipimus, maxime est proprium, Quale illud quod & iucundum simul, & salsum est, risumq; uenuste pariter atq; honeste mouet, ac uel in ore etiam matronæ non dedecet.

- Unguentum fateor bonum dedisti
 conuiuis here, sed nihil scidisti.
 Res falsa est bene olere, & esurire.
 Qui non cœnat, & ungitur Fabulle,
 Hic uere mihi mortuus uidetur.
- E**st & illud quoq; eiusdem generis in *Cæcilianum*.
 Quicquid ponitur, hinc & inde uerris,
 Mammæ suminis, imbricæq; porci,
 Communemq; duobus attagenam,
 Mullum dimidium, lupumq; totum,
 Murenæq; latus, femurq; pulli,
 Stillantemq; alicia sua palumbum.
 Hæc cum condita sunt madente mappa,
 Traduntur puero domum ferenda.
 Nos acumbimus otiosa turba.
 Vllus si pudor est, repone cœnam.
 Cras te Cæciliæ non uocauit.
- I**temq; & aliud undiq; quidem & suauis, & bellum.
 Quod fronte selium nubila uides Rufe,
 Quod ambulator porticum terit serus,
 Lugubre quiddam quod tacet piger uultus,
 Quod penè terram tangit indecens nasus,
 Et dextra pectus pulsat, & comam uellit,
 Non ille amici fata luget, aut fratris,
 Vterq; natus uiuit, & precor uiuat,
 Salua est & uxor, sarcinæq; seruiq;
 Nihil colonus, uillicusq; decoxit,
 Mæroris igitur causa quæ est? domi cœnat.
- E**t hoc quoq; quod subdam licet admodum mordax, plenum tamen est
 uenustatis ac leporis, quippe quod siue lectum, siue auditum mirifice
 delectat, exilaratq; tum legentem, tum etiam qui audit.
 Garris in aurem semper omnibus Cinnæ,
 Garris & illud teste quod licet turba,
 Rides in aurem, quereris, arguis, ploras.
 Cantas in aurem, iudicatis, taces, clamas.
 Adeo ne penitus sedit hic tibi morbus,
 Ut sæpe in aurem Cinnæ Cæsarem laudes?
- S**umme autem urbanum hoc, & lepidum.
 Spectabat modo solus inter omnes,

- Nigris munus Horatius lacernis,
 Cum plebs, & minor ordo, maximusq;
 Sancto cum duce candidus sederet.
 Toto nix cecidit repente coelo.
 Albis spectat Horatius lacernis.
- P**rofluunt autem hæc dictorum genera fonte ex eo, qui nõ una quidem,
 & tenui manat scatebra, uerum uberiore quæ decurrat, ac præter-
 labatur riuo, nec paucas dictum ipsum constat uerbis, uerum complu-
 ribus. At illud & breue, & mordax, et perquam falsum, obscenum
 tamen, nec conuentu honestorum uirorum dignum.
- O**s & Labra tibi linguit Manuela cattellus,
 Non miror, merdas si libet esse cani.
 Quod dictum non tam res ipsæ, quàm uerba scurrile efficiunt atque de-
 generosum.
 Est & illud eiusdem generis, minus tamen obscenum.
- Q**uod fellas, & aquam potas, nil Lesbia peccas.
 Quæ tibi parte opus est Lesbia sumis aquam.
- A**t illud neq; obscenum, neq; honesta hominum confessione indignum.
Formosam faciem nigro medicamine uelas,
 sed non formoso corpore lædis aquas.
- I**psam crede deam uerbis tibi dicere nostris,
 Aut aperi faciem, uel tunicata laua.
- S**unt apud eundem Poëtam dicta et quidem non pauca, quibus sub uelo
 abscondita insunt spicula, eaq; peracuta. Quale hoc,
De nullo quereris, nulli maledicis Apici,
 Rumor ait lingue te tamen esse male. Itemq;,
Versiculos in me narratur scribere Cinna,
 Non scribit cuius carmina nemo legit.
- I**n hoc uero manifesta apparet, se seq; ostentat mordacitas.
 Credi uirgine castior pudica,
 Et frontis teneræ cupis uideri,
 Cum sis improbior Massiliane,
 Quam qui compositos metro Tibulli
 In Stellæ recitat domo libellos, Et in hoc item,
- N**ulli Thai negas, sed si te non pudet istud,
 Hoc saltem pudeat Thai negare nihil.
- I**lla uero uideri possunt, fortasse etiam iure suo frigida.
Omnis quas habuit Fabiane Liquoris amicas
 Extulit. uxori fiat amica mee. Item,

M illia misisti mihi sex, bisseua petenti,
 Vt bisseua feram, bis duodena petam.
A t hoc cum primis ridiculum, tamen si minime uacuum est obscenitate.
I nfantem secum semper tua Bassa Fabulle
 Collocat, & lusus, deliciasq; uocat,
E t quod mireris magis, infantaria non est.
 Ergo quid in causa est? pædere Bassa solet.
I llud uero prima fronte quanquam est pers familiare ac facetum, latet in
 eo tamen etiam maledicentia, acusatioq; impotentia.
H o spes eras nostri semper Matho Tiburtini.
 Hoc emis. imposui. rus tibi uendo tuum.
E iusmodi sunt igitur Martialis dicta, ut pleraque multum habeant sa-
 lus, nec minus fellis, atque ampullosi, proq; loco & iocentur, &
 delectent, interdum ruborem inducant, magis quam risum, alia
 uero que non prurimum tantum exciant, aut titillatum, uerum eti-
 am petulantiam præ se ferant, lususq; parum omnino modestos.
 Per sepe autem uere cundari ita nescit, ut uel aperte scurreretur, nec solū
 inuidere sicophantis uideatur ac parasitis, uerum etiam mimis. A deo
 autem cuncta hæc complexus est genera, estq; in ijs ita frequēs, et mul-
 tus, ut alijs in eiusmodi iocis ludēdi præripuisse uideri uelit materia.
 A nobis autem cum mediocritas parte in hac quaeratur, defugian-
 turq; extrema, alia dictorum tum genera quaerenda sunt, tum species,
 quæ facietorum sint omnino propria. Vtq; Valerij huius dicta, par-
 te quidem non exigua institutioni huic nostræ parum consentiunt, Sic
 & Marci Ciceronis quædā et exploranda, qui ppe quæ Oratori ma-
 gis conueniant ad uictoriam causæ comparandam, quam ad eam ani-
 morum relaxationem, quæ a nobis cum honestate ac dignitate quæ-
 ritur, cuiusq; insita est hominibus à natura appetitio. Itaq; quid &
 quomodo Cicero de ijs sentiat a nobis prætereundum non est.

Duo esse secundum Ciceronem facietiarum genera.

L egitur autem apud eum duo esse genera facietiarum, alterum æqua-
 biliter in omni sermone fusum, alterum per acutum, et breue, illamq;
 Cauillationem à ueteribus appellatam, alteram uero hanc Dicitat-
 tatem, utranque tamen leuem rem esse, quando leue prorsus sit ri-
 sum mouere. Nihilominus in causis multum per sepe lepore ac
 facietijs Antonio auctore profici. In neutra uero artem ipsam quip-
 piam habere loca, quando in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non

desideratur, naturam enim ipsam fingere homines, & creare imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis. In altero uero nihil prorsus artem habere quod praestet, cum ante illud facete dictum emissum haerere deberet, quam cogitari potuisse uideatur, sitq; in celeritate positum, ac dicto.

Circa dicta, facetiasq; inueniendas artem plurimum ualere.

His igitur in hunc tenore inter differendum explicatis, res ipsa nos hortatur, & ostendere artem in dictis quoq; ac faciis multum habere loci, & exercitationem studiumq; plurimum in his ualere. Primum enim quod in omni actione ac uirtute exigatur, id quoq; inter iocandum, utendisque faciis seruandum esse, uti delectus habeatur rerum, locorum, personarum, auditorum, temporum, fortunae item, atq; euentuum, haec enim ad retinendam atque assequendam mediocritatem cum primis exiguntur. Ipsa uero mediocritas non uirtutes solum constituit, quae morales dicuntur, uerum etiam eloquentiam, quae Graece est Rhetorica, habuitq; tam multos ac maximos auctores, et Latine & Graece. Igitur si elocutio quae constat e uerbis, atque oratione, in praecipua reducta est, habeturq; de ea ratio, & facietudinis quoq; ratio habenda est, traditq; de ea praecipua possunt, qua enim in re uersatur ratio, in ea quoq; & institutio locum habet. Cum & Oratores ipsi dicant, & lusus iocisque facetorum uocentur etiam a dicendo dicta. Cumq; eloquenter etiam dicendi siue peritia, siue ars, siue doctrina usu comparetur, observationeq; multa; et in litibus controuersisq;, & in senatu, popularibusq; concionibus exercitatione, eaq; maxime frequenter ac meditata. Quo fit, ut facete quoq; dicendi regula sit aliqua, quae admodum & bene & maledicendi, hoc est laudandi, & uituperandi. Nonne autem si dicta ipsa pleraq; sunt in celeritate posita, & ante quidem emittuntur, quam cogitari potuisse uideantur, nonne inquam contingit & hoc quoq; in orandi exercitatione ac peritia? Principia enim haec ipsa & loquendi Oratorie, & dicendi facete, ac tum ridendi, & hilarescendi, tum dolendi ac lacrimandi in natura posita sunt, ab eaq; proficiuntur, quibus postea ratio ipsa modum quendam, ac certum eum quidem adhibet, ut quod de amore Ouidius inquit,

Et que nunc ratio est, impetus ante fuit.

Etiam ad haec ipsa transferri recte possit. Nam & leges modum str-

tuere funeribus, et ludis simul, ac conuiujs, & conclamandis quidem funeribus præficæ præponi consueuere, illis uero tum ludorum rationem qui haberent, tum qui essent conuiuendi periti. Quin conuicia, obiurgata, contentionesq; immoderate, quædam multæ, quædam supplicij coercentur, famosis quoq; de libellis leges sunt editæ, ac plebei scita. Igitur et in facetudine utenda, dictisq; temperandis modus quoq; si re p̄tus est, an id profecto mirū? an & de dictarijs, ridicularijsq; ac iocis præcepta tradi nullo modo poterunt? neq; ulla erit eorum tradendorū siue ars, siue doctrina, quæ mediocritatem et doceat, & ostendat, quæ ea sit uia & assequenda, & retinenda? ut si principia sunt naturæ, modus tamen ac mensura ratione temperetur, atq; institutione. Nā & pedum incessus civili quidē homine dignus regulam suam habet, est & sua quoq; gestus temperatio, ac lex. Erit igitur & iocandi sius atq; ingenuo homine dignus modus, ac temperamentum. Nam si facetudo uirtus est quædam, eaq; mediocritas, ut probatum iam est, ea ut institutione constet ac præceptis necesse est. Cū præsertim nos nequaquam Oratoriam quæramus urbanitatem, uerum morālē, quæq; ad animorū refocillationem conducatur, eamq; honestam ac laudabilē. Natura quoq; nos docet uti argumentationibus, quarum tamen permultæ extant præcepta. Estq; illarū siue ars, siue doctrina, atq; eruditio et magistra et iudex illa, quæ λόγικόν dicitur, nostro autē nomine tū differendi ratio, tū disertina. Ipsorū autē argumentorum ut sunt sedes, quæ dicuntur loca, eaq; cognitio appellatur tum Localis, ac de locis, tū Topica, Græca appellatione, Sic etiā dictorū, ac facetiarū propria sedes sunt, eaq; admodū certæ, quas si (præterea quæ dicta sunt) diligentius peruestigauerimus, inq; formam et si nō absolutam, aliquam tamen redegerimus, non pigebit huius siue laboris, siue studij. Nam & futuros uaticinamur, qui de ijs sint subtilius, atq; enucleatius disserturi.

Aliter Oratoribus, ac Comicis, aliter ingenuis ciuibus
facetiarum locos quærendos esse.

I taq; nec ut Martiali, aut Plauto, nec ut Ciceroni quærendæ nobis sunt
facetiæ, siue earum loci, & quasi regiones. Mediocritatem enim quæ-
rimus, quæ habitum faceti constituit, non quo aut spectatoribus ri-
sum moueamus, aut aucupemur plausum, carminisq; commenda-
tione, aut quo iudices capiamus, ac lepore, facetijsq; in nostram tra-
hamus sententiam, uerum quo urbane ac festiue relaxemus ani-
mos. Inuenta enim & constituta sunt conalia, conuentus, circuli,
ac coronæ

ac coronæ tum ad utilitatem & communem & priuatam, tum etiã ad iucunditatem, relaxandosq; ab labore, ac curis animos. Tameſi lo-
cũ ipſi ſunt communes, & quod Cicero dicit, quibus è locis ridicula di-
cuntur, ex iſdem graues poſſunt duci ſententiæ, idem nos quoq; ſen-
timus, poſſe deduci quoq; et quæ dicta in ſpuratiam delabantur, atq;
ſcurrilitatem, & quæ in leporem, atq; urbanitatem, Alteri enim loci
& rebus, et uerbis modum ſtatuunt, alteri in riſum propendent atq;
ſcurrilitatem. Modus igitur hiſ accedere poteſt ac ratio, quo ſcurrilitas
omnis abſit iocantibus. Quod officium delectus eſt proprium tum in
rebus, tum in uerbis. Verum obſcenitas plerũq; eſt in uerbis, ſcurrili-
tas in uerbisq; potius, ſiquidem ſcurrile habetur, quem minime debeas
eum dictis laceſſere. Quando (ut eſt apud Ciceronem) quæ cadere poſ-
ſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurri-
lia. Nimis igitur ſalſe dicta, aculeataq; atq; in quos minime conue-
niat, ſcurrilia & ipſa ſunt. Poſſunt tamen & faceti homines in con-
feſſionibus, coronisq; ut qui referant quidem dicta, emiſſaq; ab alijs,
non ut qui ex ſe ſe dicant, ingerantq; in quempiam, quandoq; &
mordacia afferre in coetum, quaſi ea in memoriã reducant, idq; ex-
pli gratia, non tamen mordaciter, ſcurriliaq; minime ſcurriliter, ſci-
licet ut uerbis parcat, & geſtibus. Quod in referendis fabellis præ-
cipue uſuuenit, ut quæ in illis inſint turpia, explicentur non turpiter, in-
terdum uero innuantur, potius quàm dicantur.

Diuiſio in Iocos, Dicta, Ridicula, Fabellas.

Quæ quo expreſſius à nobis oſtendantur, ea partiemur in Iocos, in Di-
cta, in Ridicula, ac Fabellas. Totum autem ipſum genus eſt iocari. Io-
ca uero & dictis conſtant, & ridiculis, & fabellis, ac dicta quidem
alia lepida, alia ſalſa ſunt, alia & ſalſa ſimul et lepida, alia obſcena,
dicacia, eaq; non unius generis, alia breuia, atq; ex uno tantum uer-
bo, alia è pluribus conſtituta. Sunt contra inepta quædam, inſulſa,
fatua, illepada, frigida. itaq; multimoda ipſa quidem ſunt, Ridicula
quoq; non unius ſunt naturæ, alia enim faceta ſunt, alia uero minime.
Itaq; ſpecies hæc indagatiõni huic noſtræ minus congruit, quippe qui
relaxationem quaeramus, quæ facitudinis eſt alumna. Fabellæ iucun-
diſſimæ ipſæ ſunt, atq; ad omne facetiãrum genus accommodatæ, lo-
cisq; omnibus congruunt, ſi non fortatte temporibus, quanquam & tem-
poribus, & item perſonis, ſi delectus acceſſerit, Quarum duplex eſt
genus, unum quod ſumptum eſt à mutis animalibus in exẽplũ, qua-

les Aesopicae ferè sunt fabulae, & earum similes, aut à rebus minime sentientibus, ut ab herbis, arboribus, lapidibus. ut quæ in senatum Romanum introducta fuit contentio ueniris aduersus exactores pecuniæ uiritim conferendæ ad sacros quosdam ludos Athenis publice institutos. Alterum, quod siue fictum, siue uerum, uel ut uetus tamen uersatur in ore hominum, uel ut nouum refertur. His (ni forte displicuerit) addam quas aniles dicunt fabulas. quales sunt quæ narrantur ad cinas, atq; infantulorum uigilias, nam & hæ quoq; ubi res ipsa tulerit, afferre iucunditatem possunt. Ponenda quoq; uidentur in hoc ipso genere fabellarum, carmina, & quæ amatoria sunt, & quæ siue ludunt ad citharam, aut tibiam, siue ad uirtutem hortantur, afferunt enim quoquo modo delectationem auditoribus. Nam quid dicendum est de explicationibus historiarum? Quæ enim è re maior uoluptas afferrè honeste potest, quàm è relatione rerum gestarum? Itaq; per sepe etiam seria relaxationem in consessibus inducunt & laborum, & curarum. Sed hoc fortasse ad facetudinem minime spectauerit, etiam si spectet ad recreationem. De quibus ipsis deinceps quidem dicemus, etiam exemplis propositis.

FINIS.